

Література

1. Бахтурина А. Ю. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914 – 1917). М., 2004. 394 с.
2. Бахтурина А.Ю. Политика в Российской Империи в годы Первой мировой войны. М.: «АИРО-XX», 2000. 264 с.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Нью-Йорк, 1990. 620 с.
4. Львовский вестник. 1915. 2 мая.
5. Львовский вестник. 1915. 27 марта.
6. Мазур О. Я. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914 – 1918): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 1997. 23с.
7. Обязательное постановление и циркуляры военного генерал-губернатора. Материалы об организации гражданского управления в Галиции. РДВІА (Російський державний військово- історичний архів, м. Москва, Російська Федерація). Ф. 2005. Оп. 1. Спр. 12.
8. Патер І.Г. Статус окупованих територій Галичини і Буковини в 1914 – 1917 рр. Історія державної служби в Україні. Т. 1. К., 2009. С. 379 – 409.
9. Правительственный вестник. 1914. 26 сентяб.
10. Прикарпатская Русь. 1914. 11 октяб.
11. Прикарпатская Русь. 1914. 22 сентяб.
12. Прикарпатская Русь. 1914. 4 декабря;
13. Приложения к записке чиновника особых поручений А.В. Петрова о Галиции и Буковине. Часть II. Департамент духовных дел иностранных исповеданий Министерства внутренних дел. РДІА (Російський державний історичний архів, м.Санкт-Петербург, Російська Федерація). Ф.821. Оп. 150. Спр. 38.
14. Савченко В.Н. Восточная Галиция в 1914 – 1915 годах: Этносоциальные особенности и проблема присоединения к России. Вопросы истории. 1996. № 11–12. С. 95 – 106.
15. Совет министров Российской Империи в годы Первой мировой войны. Бумаги А.Н.Яхонтова. – СПб., 1999. – 406 с.
16. Справка по вопросам административного управления в Галицийском генерал-губернаторстве; сведения о мероприятиях, проводимых в Галиции Министерствами финансов, просвещения и внутренних дел. Материалы об организации гражданского управления в Галиции. РДВІА. Ф. 2005. Оп. 1. Спр. 13.
17. Украинская жизнь. 1915. № 1. С. 81.
18. Achmatowicz A. Polityka Rosji w kwestii polskiej w pierwszym roku Wielkiej Wojny 1914 – 1915. Warszawa, 2003. 420 s.

УДК 78.07/071

БОРІТЬБА З РОСІЙСЬКИМ ТОТАЛІТАРИЗМОМ ЯК ДУХОВНИЙ ІМПЕРАТИВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКА ДРУГОЇ ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ХУДОЖНИКА ВІКТОРА ЦИМБАЛА

Олександр Музичко,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

У статті проаналізовано діяльність видатного українського художника Віктора Цимбала щодо його протидії впливу на українську еміграцію російського советського тоталітаризму. Зроблено висновки, що маючи досвід становлення особистості у буремній революційній Україні 1917 – 1921 років, що боролася за власну свободу, В. Цимбал проніс вогонь ненависті до російського поневолення України крізь усю свою тривалу еміграцію. Сильніше цієї ненависті була лише його любов до України. Йому вдалося вже не зброєю, а засобами дошкульної політичної сатири завдавати відчутні удари советській російській тоталітарній системі.

Ключові слова: російський тоталітаризм, митець, сатира, політичний гумор, еміграція

Muzychko O. The struggle against Russian totalitarianism as a spiritual imperative of the activity of the representative of the second wave of Ukrainian emigration, the artist Viktor Tsymbal (1901 - 1968)

The article analyzes the activity of the outstanding Ukrainian artist Viktor Tsymbal as a fighter against the influence of Russian Soviet totalitarianism on Ukrainian emigration. It is concluded that V. Tsymbal fought for a free Ukraine in 1917-1921 and therefore he spread the fire of hatred for the Russian enslavement of Ukraine throughout his long emigration. Only his love for Ukraine was stronger than this hatred. He no longer succeeded in inflicting tangible blows on the Soviet Russian totalitarian system with weapons, but with the means of sensitive political satire.

Keywords: Russian totalitarianism, artist, satire, political humor, emigration.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. минули під знаком відновлення духовної єдності українців, розкиданих по країнах світу. До України повернулося надбання багатьох видатних представників української еміграції та діаспори. Особливе місце належить доробку тих, хто зі зброєю в руках боронив Україну від російської навали у 1917 – 1921 рр., а потім був змушений залишити рідну землю, але жодної миті не зламався духовно та не змирився з фактом російської окупації. До таких постатей належить видатний український художник Віктор Цимбал (1901 - 1968).

Доробок митця нещодавно був актуалізований знаменною подією: у лютому 2020 р. Українська вільна академія наук у США передала Україні картину В. Цимбала «Рік 1933». У численних медіаповідомленнях про цю подію твір В. Цимбала поставав радше як виключення в його загальному творчому спрямуванні, а не як один з проявів його послідовної світоглядної та практичної боротьби проти російського тоталітаризму. Метою цієї статті є більш комплексне висвітлення діяльності В. Цимбала як борця проти усіх форм російського поневолення. Серед дослідників, що торкалися цієї теми, варто відзначити внесок Богдана Гориня, який й сам був видатний борець за волю України [3].

Становлення постаті В. Цимбала припало на етап політизації українського національного руху, діяльність М. Міхновського та Д. Донцова. Зокрема, під їх впливом юнак воював проти російських окупантів у роки Української революції. Про те, що ці події залишили пекучу рану в його душі знаходимо незабутні свідчення в його палких промовах та статтях аргентинського періоду 1930-х – 1950-х років, що загалом був найактивнішим для нього як для громадського діяча. Зокрема, він яскраво описав криваві злочини комуністів у захопленому та розграбованому ними Києві на початку 1918 - 1919 рр. [14, с. 166-169].

Хоч більшу частину свого емігрантського життя В. Цимбал провів на американських континентах, він міг ближче, аніж це здається спостерігати за «прелестями» радянської дійсності. В Аргентині та загалом у Південній Америці активно діяли прорадянські організації, що щедро фінансувалися з СРСР і становили постійну небезпеку для українців. Так, під час відкриття виставки з експонуванням картини «Рік 1933» комуністи влаштували провокацію, про що не без почуття задоволення згадував В. Цимбал та усі його біографи як факт ефективності викривальної сили його твору про Голодомор [15]. Перші критики твору «Рік 1933» одноставно визнавали цю картину одним з шедеврів його творчості. Один з авторів зазначав, що ця картина «дала найглибшу синтезу на тему голоду» [1]. С. Гординський наголошував, що В. Цимбал досяг особливого ефекту тим, що зобразив тему голоду символічно, поєднав реальне (померлих мати та її дитину) з нереальним (їх духи по небесній дорозі до Бога), а декоративна манера виконання надала тому

творові монументальності, динамічний порив вгору і велич спокою вічності. Таким чином, мистецький твір, що не мав виразно політичного змісту, за влучним виразом С. Гординського, «кричав так голосно, що ставав гостро актуальним, а з тим і політичним» [2, с. 16]. Втім, у мистецькому доробку В. Цимбала політична тематика є вторинною. Головним чином, за виразом одного з його перших біографів, «громадянином-вояком», він відзначився як карикатурист [6, с. 50].

Тут він, разом з іншими українськими аргентинцями Б. Крюковим та О. Климком, був гідним продовжувачем жанру, що був так яскраво відбитий в пропагандивній діяльності ОУН-УПА. В. Цимбал глибоко цікавився жанром. Він досліджував історію української карикатури, вбачаючи її перші зразки в літописних малюнках [5, с. 117]. За нашими підрахунками, В. Цимбал був автором близько 100 карикатур. Більшість з них були оприлюднені в аргентинському сатиричному часописі «Мітла» та календарі-альманасі «Мітли». Більшість з них друкувалися на титульній сторінці часопису. Загальне спрямування цих карикатур є однозначним – гостре несприйняття та критика російського комуністичного тоталітаризму. Втім, В. Цимбал постійно наголошував, що між російсько-імперським та советським тоталітаризмами є найтісніший генетичний зв'язок. Найяскравіше цей поширений у національній українській думці підхід відбився у найвідомішому карикатурному циклі В. Цимбала «Лукоморія», який у 1949 р. був надрукований в пропагандивних цілях російською мовою (за це деякі дорікали митцеві), а згодом українською мовою – у календарі-альманасі «Мітли» [17]. На нашу думку, обрання своєрідним «провідником» саме А. Пушкіна мало підкреслити зумовленість перетікання російською імперської культури в советську. В. Цимбалові часто йшлося про те, аби дегероїзувати, примітивізувати, російську культуру, показати її ницість, її придатність для сприйняття рабства, тоталітарного режиму. Одним з символів «Мітли» став карикатурний, з ознаками алкозалежності, російський мужичок з балалайкою, волаючий якусь пісню.

Хоч усі карикатури митця тісно пов'язані загальною ідеологією, завданнями, сюжетами, все ж таки можна виокремити декілька провідних напрямків. Перший, так би мовити, біографічний: висміювання російських советських вождів В. Леніна, Й. Сталіна та М. Хрущова. Їх зображенням надавався дегенеративний, вигляд. Тісно пов'язаною з цим тематичним зрізом було сатиричне зображення окремих проявів зовнішньої політики СССР. Карикатурист підкреслював імперіалістичне спрямування політики СССР на Близькому Сході, Африці, на обох американських континентах, Німеччині, брехливість советської пропаганди [9]. Метою низки карикатур була жорстка критика (в дусі О. Олеса «Європа мовчала...») урядів демократичних країн за продовження довоєнної політики потурання, умиротворення, червоного агресора та заклик вдатися до значно рішучіших дій [7; 8]. Специфічною темою карикатур було висміювання теми комуністичного активізму у Південній Америці та долі репатріантів, тобто осіб, які спровоковані советською пропагандою, спокусилися на принади советського «раю» та повернулися з Аргентини та інших країн до СССР.

Найважливішою тематичною складовою карикатур було висміювання внутрішнього розвитку російської комуністичної моделі тоталітаризму. Зокрема, висміювалися московські міфологеми, культ вождів. СССР став грандіозним експериментом формування людини тоталітарного типу [4].

В. Цимбал приділив увагу дошкульній критиці внутрішнього життя СССР. У 1951 р. з'явилась його карикатура «Хомо советікус», що стилізувала знаменитих трьох індуських мавп, які в даному разі символізували три базові основи советського ладу: «підглянь, підслухай, донеси». Висміювалися також такі риси як бідність, сексотство священиків, бутафорність та псевдоінтернаціоналізм

у стосунках з «братніми» республіками, що насправді були стосунками імперського центру та колоній (особливо виразною є карикатура 1945 року «Обдаровання «національними» прапорами братських республік»).

У 1981 р. у США зусиллями вдови В. Цимбала Тетяни та за фінансової підтримки митрополита УАПЦ Мстислава було видано збірник карикатур В. Цимбала (за можливість ознайомитися з цією книгою дуже вдячний співробітникам Центрального Державного архіву зарубіжної україники у м. Києві) [16]. Щоправда, у видання було включено не усі карикатури. Карикатури були намальовані у 1945 – 1959 рр. Чи звертався до цього жанру В. Цимбал у заключний, американський, етап свого життя відомостей виявити не вдалося. Передмову (українською та англійською мовами) до книги написав український мистецтвознавець Іван Кейван. Він справедливо зазначив, що окрім суто малюнків до здобутків В. Цимбала варто зарахувати й влучні назви та іноді віршовані та прозові коментарі до карикатур, що включало митця одночасно в інше, літературне, коло. Проте, він не зрозумів усіх сенсів митця.

Так, сенс карикатури про родину Левчуків І. Кейван трактував як тільки ошуканство советської пропаганди щодо репатріантів. Проте задум В. Цимбала був глибший: йшлося про критику аргентинських українських комуністів та їх використання советами у своїх цілях як п'яту колону. Іншу карикатуру, «Москва – третій Рим» І. Кейван схарактеризував як пародію на Й. Сталіна та П. Тольятті. Проте, на нашу думку, фігурами, що ссуть «римську вовчицю» у вигляді ведмедя є Ленін та Сталін, що символізує стадії розвитку московського імперіалізму, традиційним символом якого є ведмідь. Власне, в даному разі йшлося про висміювання міфологеми імперського месіанства Росії, а не її довгі руки у вигляді п'ятих колон в Європі. Привертає увагу, що деякі надписи до карикатур зазнали редакції. Так, у «Міті» № 8 за 1951 р. було опубліковано дотепну карикатуру В. Цимбала «Хомо советікус», на якій три мавпи символізували, згідно надпису, три принципи советської людини: підглянь, підслухай, донеси. Але у виданні 1981 р. цей надпис був змінений на значно менш вдалий та менш гострий: «не бачити, не чути, не говорити». Деякі карикатури були вирвані з контексту і тому не зовсім зрозумілі для читача книги. Так, карикатура, що зображувала лампочку у вигляді дулі та підписана одним словом «електрифікація» у першому виданні у «Міті» супроводжувалася коментарем про те, що СРСР обіцяє електрифікувати Єгипет, а, отже, викривала облудність російських обіцянок.

Як вже було згадано вище, своє загальне ставлення до Росії та її тоталітарного режиму В. Цимбал висловив у низці промов та статей. Він наголошував, що Московщина була головним джерелом поневолення України, гальмом для її розвитку, наводив приклади починаючи з 1169 р. – пограбування Києва Андреем Боголюбським і аж до 1921, 1939 та 1944 років, коли вже червона Москва поневолила українців. Митець запевняв, що свій «Нюрнберг» для російського комунізму ще буде (на жаль, це пророцтво досі не сповнилося) та закликав не вірити у патріотизм советських людей, адже він тримається на насиллі. Актуальною до сьогодні далеко не до кінця усвідомленою була його теза про те, що Україна врятувала Європу від комунізму, бо прийняла тягар удару на себе, але не отримала за це вдячності від європейців [14, с. 159-180].

У статті про Голодомор 1933 р. В. Цимбал дуже рельєфно та чітко висловив дихотомію московського тоталітаризму у долі українців: «Вони забрали у нас усе: віру, незалежність, волю, радість, родину, спокій, добробут, традиції, мораль, чистоту, щастя. І в заміну за те, на вістрях своїх багнетів принесли нам: «неволю, гніт, руїну, упокору, злидні, зраду, знущання, муки і горе цілих генераций» [14, с. 177].

Отже, українського художника В. Цимбала варто вважати одним з послідовніших борців з російським тоталітаризмом серед української еміграції другої половини ХХ ст. Хоч суто біографічно він належав до еміграції другої хви-

лі, його відповідно політично-сатирична творчість розгорнулась вже за доби третьої хвилі. Втім, обидві ці хвилі, як відомо, були здебільшого політичними, що і зумовило гостре спрямування його творчості. На жаль, навіть у період декомунізації великий потенціал творчості В. Цимбала не був достатньою мірою задіяний, що є завданням майбутнього.

Список джерел та літератури

1. А.М. Віктор Цимбал // Свобода. 1970. 9 січня.
2. Віктор Цимбал: маляр і графік. Монографія за ред. Святослава Гординського. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук, 1972. 135 с.
3. Горинь Б. Тута Віктора Цимбала. Київ: Пульсари, 2005. 288 с.
4. Каганов Ю.О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.
5. Календар-альманах «Мітла» на 1954 рік. Буенос-Айрес, 1954.
6. Мегик П. Віктор Цимбал // Нотатки з мистецтва. 1970. № 10. С. 48-51.
7. Мітла. 1957. № 2 (карикатура В. Цимбала на титулі названа «Доктрина Айзенговера» Зображено статую свободи, що б'є по комунізму).
8. Мітла. 1957. № 10 (карикатура В. Цимбала на титулі, зображено меч, який пронизає будяк з серпом та молотом).
9. Мітла. 1957. № 11-12 (карикатура «Качка-пліткарка». Висміювання пропаганди ССРСР. Качок скликають тась, ось тому московська інформагенція називається «ТАСС». Там само карикатура «Пальне для поруку комуністичних партій у вільному світі», на якій зображено со-ветську, що годує грішми).
10. Мітла. 1958. № 4 (на титулі карикатура В. Цимбала про формування культу особи М. Хрущова).
11. Мітла. 1958. № 5-6 (на титулі карикатура В. Цимбала «За «студентськими» маніфестаціями в Римі відчувається знайома рука).
12. Мітла. 1956. № 6-7 (на титулі карикатура В. Цимбала «Будяк російський» з докладним коментарем іспанською мовою. Про загрозу комунізму у Північній та Південній Америках).
13. Михайловська-Цимбал Т. Спогади. Буенос-Айрес, 1984. 182 с.
14. Несгорович В. Майстер великого калібру // Свобода. 1969. 15 лютого.
15. Цимбал В. Карикатури. Баунд Брук, 1981. 135 с.
16. Цимбал В. Лукоморія // Календар-альманах «Мітла» на 1952 рік. Буенос-Айрес, 1952. С. 35-50.

УДК 821.161.2.0(092)655.41(477)(091)

ПОДВИЖНИЦТВО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ НА ВИДАВНИЧІЙ НИВІ

Людмила Новаківська,

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
української літератури, українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

У статті йдеться про діяльність Олени Пчілки, зусилля якої були спрямовані на ви-дання художніх творів українських письменників, літературних альманахів, часописів. Аналізується просвітницька діяльність письменниці та її подвижництво у розбудові на-ціональної культури.

Ключові слова: Олена Пчілка, видавнича діяльність, просвітництво.

The article deals with the activities of Olena Pchilka, whose efforts were aimed at publishing works of art by Ukrainian writers, literary almanacs, magazines. The educational activity of the writer and her devotion in the development of national culture are analyzed.

Keywords: Olena Pchilka, publishing activity, education.